

ВІДГУК

**офіційного опонента Школи Сергія Миколайовича, кандидата
юридичних наук, доцента на дисертацію Артёмова Костянтина
Юрійовича «Особливості індивідуалізації покарання в умовах
реформування кримінального законодавства», подану до захисту на
здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 081 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України). Для її реалізації важливого значення набувають питання призначення та виконання покарань, а також принцип індивідуалізації, що застосовується при цьому. З огляду на те, що індивідуалізація покарання посідає чільне місце у процесі обрання покарання, сучасне чинне законодавство не містить ні чітко визначеного нормативно-правовими актами самого терміну «індивідуалізація», ні методичних положень щодо застосування при відправленні правосуддя, що на практиці відбивається у різному трактуванні судами у вироках загальних критеріїв призначення покарання.

Дослідження в розрізі обраної дисертантом тематики є актуальним з огляду на маловивченість проблем застосування та реалізації індивідуалізації покарання на практиці. Значному масиву наукових досліджень індивідуалізації покарання більшою мірою притаманний аналіз спеціальних критеріїв індивідуалізації, натомість наявний брак ґрунтовних досліджень саме якості даних критеріїв з оцінкою їх орієнтованості на того, кому те чи інше покарання призначається – особу правопорушника, а також ефективності застосування покарань із забезпеченням повноти реалізації принципу індивідуалізації покарання.

Досліджувана дисертантом у роботі проблема щодо недостатності вивчення судом особи правопорушника знаходить підтвердження у актуальній судовій практиці, яка в умовах сьогодення та у світлі обраного країною шляху до Євроінтеграції, потребує удосконалень, а для цього в свою чергу необхідна ґрунтовна теоретична база та відповідна методика її реалізації, яку вдало відображено дисертантом у проведеному дослідженні.

Доцільність та своєчасність дисертаційного дослідження підтверджується також статистичними даними, зокрема через невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого за 2023 рік скасовано вирoki стосовно 372 осіб. Згідно аналізу статистичних даних за 2022-2023 рр. простежується збільшення кількості засуджених осіб, які були раніше судимими і мали незняту або непогашену судимість, що свідчить про недостатню ефективність застосованого покарання, яке змогло б сприяти виправленню особи та певним чином убезпечити від вчинення нею нового правопорушення.

Виконане дисертаційне дослідження спирається на методологію системного підходу, що передбачає аналіз теоретичних проблем у взаємозв'язку із тенденціями, які відбуваються у практичній діяльності стосовно призначення і відбування покарання.

Комплексність роботи додатково проявляється у всебічному та ґрунтовному вивченні дисертантом предмета дослідження. Структурно дисертація повністю відповідає меті й завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути основні проблеми, сформульовані у роботі дисертантом.

Вищенаведене свідчить про актуальність обраної Артьомовим К.Ю. теми «Особливості індивідуалізації покарання в умовах реформування кримінального законодавства» для дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, підтверджено

теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, системним аналізом як національного, так і зарубіжного законодавства щодо індивідуалізації покарання. Очевидно, що автор, працюючи над написанням дисертації, дотримувався процедури систематизації наукової літератури під час її аналізу.

Дисертація ґрунтується на комплексному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень, що певною мірою обумовлено й характером дослідницької бази. Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, раціональною, крім того вірно зазначено мету та завдання дослідження.

Оцінюючи дисертаційне дослідження в цілому, слід відмітити методологічну продуманість його плану, що позитивно вплинуло на отримані результати дослідження. План дисертаційного дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та до роботи в цілому, списку використаної літератури і Додатків.

Належний ступінь достовірності та обґрунтованості положень та висновків представленої на захист дисертації забезпечений використанням широкого методологічного інструментарію та опрацюванням різнобічної джерельної бази, що налічує 205 найменувань. Особливо характерним для даного дослідження є використання широкої емпіричної бази - матеріалів як вітчизняної так і зарубіжної судової практики, статистичних даних з Офісу Генерального прокурора, Вищої ради правосуддя України, Державної служби статистики, а також засобів масової інформації.

Все вищезазначене дозволило автору комплексно розкрити тему роботи та досягнути поставлених дисертантом мети і завдань.

У Вступі розкривається обґрунтування вибору та актуальності теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, об'єкт, предмет, методи, мета та завдання дослідження, науково-теоретичне підґрунтя дисертації, формулюється наукова новизна та практичне значення результатів.

Перший розділ «Теоретичні положення індивідуалізації покарання як правового явища, сутність та застосування» слугує відправною теоретико-методологічною основою для розгляду питань, що склали предмет дисертаційного дослідження. Висновки цього розділу визначили наукову новизну дисертаційного дослідження. Так, дослідження еволюції розуміння індивідуалізації покарання дозволило автору проаналізувати історичний розвиток методик дослідження особи правопорушника та обрання їй відповідного покарання (підрозділ 1.1.).

У підрозділі 1.2. досліджується стан правового дослідження індивідуалізації покарання в Україні та Світі. Автор аналізує відображення та закріплення індивідуалізації покарання у вітчизняних нормах права, аналізує зміст судових вироків в частині використання у них принципу індивідуалізації покарання. У підрозділі 1.3. автором обґрунтовано необхідність створення окремого статистичного обліку застосування індивідуалізації покарання шляхом об'єднання даних про загальний показник відправлення правосуддя.

Другий розділ дисертації носить назву «Проблематика застосування індивідуалізації покарання» у якому автором вперше узагальнено і наведено основні напрямки, що заважають повноті реалізації індивідуалізації покарання. У підрозділі 2.1. надається кримінологічна характеристика особи правопорушника як головний елемент індивідуалізації покарання. У підрозділі 2.2. «Ахронічність системи загального тримання засуджених. Детермінація пенітенціарної злочинності при виконанні покарань», автором досить успішно обґрунтовано переваги одиночного тримання засуджених при виконанні покарань у виді позбавлення волі. Підрозділ 2.3. «Реалізація індивідуалізації покарання при призначенні та виконанні покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю: вітчизняна та зарубіжна практика» об'єднує у собі два види покарання, щодо призначення та виконання яких автором надано досить слушні зауваження.

Запропонована автором у Розділі 3 концепція індивідуалізації покарання хоча і породжує дискусійні питання та напрями для подальших наукових досліджень, проте є безперечно новою, спрямованою на вирішення актуальних питань, є зрозумілою, комплексною і не лишає сумнівів щодо її дієвості. Особливої уваги заслуговує представлена модель офіційного запровадження даної концепції шляхом створення відповідного законопроекту, для створення основи якого дисертантом розроблено «Перелік законодавчих ініціатив щодо внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України з метою удосконалення видів кримінальних покарань».

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації одержаних результатів, визначається тим, що робота є однією з перших в Україні всебічним, та ґрунтовним дослідженням аспектів практичного застосування індивідуалізації, як комплексної процедури, що своєю суттю являє вироблення окремої концепції застосування покарання до певної особи за вчинення злочинів. Дисертантом сформульовано авторське визначення «індивідуалізація кримінального покарання», як багатоаспектного процесу, який виокремлює особу злочинця та характеризується співвідношенням міри покарання та особливостей особистості; вироблено формулу обрахування розміру штрафів у кримінальному праві з дотриманням повної реалізації індивідуалізації покарання, змінивши неоподатковуваний мінімум доходів громадян на частку від доходу порушника; розроблено концепцію індивідуалізації покарання та сформовано шляхи до її практичної реалізації; запропоновано створення інституту публічного вибачення для профілактики злочинності та наведена модель законодавчого закріплення і практичної реалізації; доведено необхідність проведення психологічної експертизи обвинуваченого незалежно від віку та тяжкості кримінального правопорушення; запропоновано проведення оцінки критичної важливості професії та фаху

обвинуваченого при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Автором удосконалено наукове розуміння правової природи індивідуалізації кримінального покарання; методика до вивчення особи злочинця, в тому числі і пенітенціарними органами; теоретичні положення про організацію здійснення процедури виконання покарань, у виді позбавлення волі; теоретичні положення про організацію здійснення процедури виконання покарань, що не пов'язані з позбавленням волі.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо дослідження кримінальних правопорушень на предмет збільшення індивідуалізованого відношення до особи правопорушника при призначенні покарання; визначення шляхів модернізації проведення судових психологічних експертиз з акцентом на оцінку ризиків повторності вчинення злочинів та рекомендації щодо заходів виправлення; розробка методичного плану будівлі виправної установи, що буде відповідати загально світовим вимогам, зберігати повне дотримання принципу індивідуальності покарання, та системи одиночного тримання.

Всі ці положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни і, без сумніву, є внеском у кримінально-правову та кримінологічну доктрину. Тему дисертації розкрито, стиль роботи є лаконічним, логічним та внутрішньо погодженим.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки дисертаційного дослідження мають значення в тому, що їх можна використати у: науково-дослідній сфері для здійснення розвитку подальших наукових досліджень сфер призначення та виконання покарання; нормотворчому процесі при розробці пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінального законодавства України; при підготовці навчальних посібників, підручників, науково-практичних коментарів; при розробці та впровадженні нормативно-правових актів та положень,

спрямованих на деталізацію процедур з практичної реалізації нормативних положень щодо виконання покарань.

Повнота викладу матеріалу в наукових публікаціях. Наукові положення, результати, висновки дисертаційної роботи підтверджуються публікаціями у наукових виданнях та їх апробацією на наукових конференціях. Здобувачем основні наукові результати дисертації викладено у 8 наукових публікаціях, з яких чотири статті у виданнях, що і входять до переліку наукових фахових видань України, 1 у зарубіжному фаховому виданні (Чеська Республіка), 3 – у тезах доповідей на науково-практичних заходах і конференціях.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому, відзначаючи високий рівень проведеного дослідження, необхідно звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер та потребують додаткового уточнення і аргументації, а саме:

1. Нормативно-правова база дисертації Артьомова К.С. «включає Конституцію України, законодавчі акти України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, кримінальне вітчизняне та зарубіжне законодавство» (С. 24). Чи не занадто широка база нормативних документів для дослідження? Доцільно було б виділити також й емпіричну та інформаційну базу. Про що свідчить використання автором, зокрема у підрозділі 1.3, статистичних даних Державної судової адміністрації України, аналітичних матеріалів та звітів Вищого антикорупційного суду, Верховного Суду та Офісу Генерального прокурора.

2. Згідно з вимогами до оформлення дисертації, у розділі «Наукова новизна отриманих результатів» аргументовано, коротко та чітко необхідно представити основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше. Автором запропоновано 11 пунктів новизни з позначкою «вперше» і 9 пунктів про удосконалення і набуття подальшого розвитку без аргументації і без зазначення відмінностей результатів дослідження від відомих раніше (С. 24-

26). Також, на мою думку, пункт новизни про те, що дисертант вперше «визначив прогалину у порядку складання досудової доповіді як способу дослідження судом особи обвинуваченого, через відсутність законодавчих вимог щодо наявності фаху з психології у уповноваженої на складання досудової доповіді посадової особи» (С. 25) не можна констатувати як одне з основних наукових досягнень.

3. Назва підрозділу 1.2. говорить про те, що автор в ньому досліджує індивідуалізацію покарання не лише в Україні, а й у Світі. Виникає питання: що це за «Світ»? Це Франція і Німеччина, про які йде мова наприкінці підрозділу?

4. Підрозділ 2.1. має назву «Кримінологічна характеристика особи правопорушника як головний елемент індивідуалізації покарання». Він починається зі слів: «Від *криміналістичної* характеристики особи правопорушника залежить застосовуване до нього покарання» (С. 101). Мабуть це друкарська помилка? Далі дисертант зазначає, що «багато статей передбачають можливість зміни покарання на підставі даних про особу» і наводить як приклади положення статей 69, 75 КК України, 91, 178, 314-1 КПК України. Вісім сторінок тексту присвячено цитуванню «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи» і «Порядку складання досудової доповіді». Вважаю, що зміст цього підрозділу не повною мірою відповідає його назві (про кримінологічну характеристику особи).

5. У цьому ж підрозділі (С. 113-114) автор «презюмує» доповнення КК України статтею 286-2, передбачивши у ній відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху, обслуговування, виробництва, або експлуатації транспортного засобу, із ввімкненою системою «автопілот». Подібний алгоритм, на думку здобувача, можливо застосувати і до роботизованої хірургії: приміром, якщо доповнити КК України статтею 140-1, що передбачала б відповідальність за неналежне надання медичних послуг

роботом-хірургом. Але, перед «презентацією» таких доповнень КК України, Артьомов К.Ю. стверджує, що в Україні відсутні статистичні дані щодо ДТП за участю машин із ввімкненим автопілотом, а також летальні випадки хірургічного втручання при використанні робота-хірурга (С. 113). Якщо приклади таких кримінальних правопорушень відсутні, то в чому доцільність встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності?

6. У підрозділі 2.3 дисертант зазначає, що чинне вітчизняне законодавство передбачає такі види покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, серед яких, зокрема, арешт і тримання військовослужбовців в дисциплінарному батальйоні (С. 139-140). Питання: чому автор вважає, що тримання засудженого військовослужбовця в умовах ізоляції на гауптвахті або в дисциплінарному батальйоні не пов'язане з позбавленням волі?

Вищезазначені міркування та висловлені зауваження носять переважно дискусійний характер, не ставлять під сумнів значимість дисертаційної роботи, достовірність її висновків, наукову новизну одержаних результатів та істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Артьомова Костянтина Юрійовича на тему «Особливості індивідуалізації покарання в умовах реформування кримінального законодавства» є комплексним, самостійним науковим дослідженням, яке містить теоретичні висновки і практичні рекомендації, що становлять безперечний інтерес для правової науки та законодавчої практики у сфері призначення та виконання покарань. Висновки і пропозиції, які винесені на захист, є достатньо аргументованими і становлять самостійний творчий доробок дисертанта. Дисертація оформлена у повній відповідності з вимогами, що пред'являються до досліджень такого типу. Будь-яких порушень академічної доброчесності виявлено не було.

На підставі зазначеного, можна зробити висновок про те, що дисертація Артьомова Костянтина Юрійовича на тему «Особливості індивідуалізації покарання в умовах реформування кримінального

законодавства» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам чинного Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів № 44 від 12.01.2022р., а її автор Артьомов Костянтин Юрійович на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент,
завідувач кафедри публічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Сергій ШКОЛА

